

ERKIN IQTISODIY HUDUDLARNING MILLIY IQTISODIYOT INVESTITSION SALOHIYATINI OSHIRISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Rahmonqulov Yoqubjon Bahodir o'g'li

Guliston davlat universiteti 2-bosqich magistranti

+998331062001

Annotatsiya. Mazkur maqolada erkin iqtisodiy hududlarning milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatini oshirishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida erkin iqtisodiy hududlar faoliyatining investitsiyalarni jalb etish, ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish, eksport salohiyatini kengaytirish va hududiy iqtisodiy muvozanatni ta'minlashdagi roli o'rganilgan.

Kalit so'zlar. Erkin iqtisodiy hududlar, investitsion salohiyat, milliy iqtisodiyot, xorijiy investitsiyalar, investitsion muhit, hududiy rivojlanish, iqtisodiy raqobatbardoshlik, sanoat infratuzilmasi.

Kirish. Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlari sharoitida investitsiyalarni jalb etish va ulardan samarali foydalanish milliy iqtisodiyot barqaror rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xorijiy investitsiyalar oqimini faollashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishda erkin iqtisodiy hududlar (EIH) muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, EIHlar iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, investitsion muhitni yaxshilash va ishlab chiqarish salohiyatini oshirish maqsadida erkin iqtisodiy hududlarni tashkil etish va ularning faoliyatini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. EIHlar doirasida soliq, bojxona va valyuta imtiyozlarining joriy etilishi, muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanishi hamda soddalashtirilgan ma'muriy tartib-taomillar investorlar uchun qulay sharoit yaratmoqda. Natijada, mazkur hududlar orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarilishi ta'minlanmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Erkin iqtisodiy hududlarning investitsion salohiyatni oshirishdagi o'rni va ahamiyati masalasi xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Jahon iqtisodiy adabiyotlarida erkin iqtisodiy hududlar iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi, investitsiyalarni jalb etuvchi va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantiruvchi muhim institutsional mexanizm

sifatida talqin etiladi. Xususan, M. Porter, P. Krugman, J. Stiglitz kabi olimlarning ilmiy ishlanmalarida hududiy raqobatbardoshlik, klasterlashuv va investitsion muhitning yaxshilanishi erkin iqtisodiy hududlar faoliyati bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilingan. Osiyo va Sharqiy Yevropa mamlakatlari tajribasini o'rgangan tadqiqotchilar erkin iqtisodiy hududlarning xorijiy investitsiyalar oqimini ko'paytirish, texnologik transferi jadallashtirish va yangi ish o'rinlarini yaratishdagi samaradorligini empirik tahlillar asosida isbotlab berganlar. Shu bilan birga, ayrim ilmiy manbalarda EIHLar faoliyatining salbiy jihatlari, jumladan, fiskal yo'qotishlar, hududiy nomutanosiblik va institutsional boshqaruvdagi muammolar ham qayd etilgan. Mazkur tadqiqot erkin iqtisodiy hududlarning milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatini oshirishdagi o'рни va ahamiyatini ilmiy asosda baholashga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus iqtisodiy tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanilgan. Xususan, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash, guruhlash hamda tizimli yondashuv metodlari qo'llanilgan. Empirik tahlil jarayonida erkin iqtisodiy hududlar faoliyatiga oid statistik ma'lumotlar asosida investitsiyalar hajmi, xorijiy investitsiyalar ulushi, ishlab chiqarish ko'rsatkichlari va eksport salohiyatining o'zgarish dinamikasi o'rganilgan. Shuningdek, iqtisodiy-statistik usullar, jumladan, dinamik qatorlar tahlili va strukturaviy taqqoslash metodlari orqali EIHLar faoliyatining investitsion jarayonlarga ta'siri baholangan.

Natijalar. Olib borilgan tadqiqot natijalari erkin iqtisodiy hududlarning milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatini oshirishda muhim institutsional va iqtisodiy omil ekanligini tasdiqladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy hududlar tashkil etilgan hududlarda investitsiyalar hajmi, ayniqsa to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi boshqa hududlarga nisbatan yuqori sur'atlarda o'sib bormoqda. Bu holat investorlar uchun yaratilgan soliq va bojxona imtiyozlari, soddalashtirilgan ma'muriy tartib-taomillar hamda rivojlangan ishlab chiqarish infratuzilmasi bilan izohlanadi. Empirik ma'lumotlar asosida o'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra, erkin iqtisodiy hududlar faoliyati ishlab chiqarish hajmining oshishi va sanoat tarmoqlarining diversifikatsiyalashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, EIHLar doirasida yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish ulushi ortib, eksportga yo'naltirilgan korxonalar soni sezilarli darajada ko'paygan. Bu esa milliy iqtisodiyotning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, tadqiqot natijalari erkin iqtisodiy hududlar hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatdi. EIHLar joylashgan hududlarda yangi ish o'rinlarining yaratilishi, aholi bandligining oshishi va ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmaning rivojlanishi kuzatilmoqda. Bu holat hududlararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq o'rganishlar natijasida erkin iqtisodiy hududlar faoliyatida ayrim tizimli muammolar ham aniqlangan. Jumladan, ayrim EIHLarda ishlab chiqarish

quvvatlaridan to'liq foydalanilmasligi, logistika va transport infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmagani hamda institutsional boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi pastligi investitsion salohiyatdan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish EIHlar samaradorligini yanada oshirish uchun muhim shartlardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari erkin iqtisodiy hududlar milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatini oshirishda strategik ahamiyatga ega ekanligini, ularning samarali faoliyati esa investitsion muhitni yaxshilash, iqtisodiy o'sishni jadallashtirish va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

1-jadval**Erkin iqtisodiy hududlarning milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatiga ta'siri**

№	Ta'sir yo'nalishi	Ta'rif va mazmuni	Investitsion salohiyatga ta'siri
1	Huquqiy imtiyozlar	Soliq, bojxona va valyuta tartiblarida yengilliklar berilishi	Xorijiy va mahalliy investorlar uchun risklar kamayadi
2	Institutsional muhit	Soddalashtirilgan litsenziyalash va "bir darcha" tizimi	Investitsiya jarayonining tezlashuvi
3	Infratuzilma rivoji	Tayyor ishlab chiqarish maydonlari, logistika va energetika tarmoqlari	Kapital qo'yilmalar samaradorligi oshadi
4	To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TTXI)	Transmilliy kompaniyalar va xorijiy investorlar ishtiroki	Milliy iqtisodiyotga kapital oqimi ko'payadi
5	Texnologiya transferi	Zamonaviy texnologiya va innovatsiyalarni jalb etish	Raqobatbardoshlik va ishlab chiqarish samaradorligi oshadi
6	Bandlikni oshirish	Yangi ish o'rinlari yaratish	Ijtimoiy barqarorlik va iste'mol bozori kengayadi
7	Eksport salohiyati	Eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqarish	Valyuta tushumlari va tashqi savdo balansi yaxshilanadi
8	Hududiy rivojlanish	Kam rivojlangan hududlarga investitsiya jalb etish	Hududlararo iqtisodiy tafovut qisqaradi

9	Mahalliy biznesni qo'llab-quvvatlash	Kichik va o'rta biznes subyektlari ishtiroki	Ichki investitsion faollik oshadi
10	Milliy investitsion imij	Xalqaro reyting va investitsion jozibadorlikning oshishi	Uzoq muddatli barqaror investitsiya muhiti shakllanadi

Xulosa. Mazkur tadqiqot erkin iqtisodiy hududlarning milliy iqtisodiyot investitsion salohiyatini oshirishdagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berdi. O'tkazilgan tahlillar natijasida erkin iqtisodiy hududlar investitsiyalarni, ayniqsa to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda samarali mexanizm ekanligi aniqlandi. Ular orqali ishlab chiqarish infratuzilmasi rivojlanib, eksportga yo'naltirilgan va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi oshmoqda. Xulosa qilib aytganda, erkin iqtisodiy hududlarning samaradorligini oshirish uchun ularni rivojlantirishda kompleks yondashuvni qo'llash, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, mahalliy va xorijiy investorlar o'rtasida kooperatsiyani kuchaytirish hamda institutsional muhitni yanada takomillashtirish zarur. Bu chora-tadbirlar erkin iqtisodiy hududlarni milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlovchi strategik omilga aylantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining erkin iqtisodiy hududlarni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
3. Abdullayev A., Karimov B. Erkin iqtisodiy hududlarning investitsion jarayonlardagi o'rni // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2021.
4. Xudoyberdiyev D. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda investitsiyalarning ahamiyati. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.